Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Vittåtel fortsätter minska i Skåne

Gunnar Svensson

Fig. 1. I det tunna jordlagret på sandstenshällarna i Bäckhalladalen i Gladsax växte 2015 ett fåtal exemplar av vittåtel tillsammans med rikligt av vårtåtel *Aira praecox* och ekorrsvingel *Vulpia bromoides*. 2021 kunde vittåtel dessvärre inte återfinnas. Foto: K.-A. Olsson.

Vittåtel (*Aira caryophyllea*) är ett litet (10–25 cm), kalt gräs (familjen Poaceae) som växer ensamt eller i små tuvor, med mycket smala blad och en yvig vippa med silverglänsande småax med 3 mm långa borst. Den är 1-årig (vinterannuell) och trivs bäst på torr, näringsfattig och sandig mark med något sur till neutral markreaktion. Den förekommer på sandhedar, torra betesmarker och vägkanter (1).

Utbredning och historik

I Sverige finns vittåtel företrädesvis i Skåne, Halland, Blekinge, östra Småland samt på Öland och Gotland (2). Den är i övrigt utbredd över hela Central- och Sydeuropa (3). Första skånska fyndet publicerades 1805 från Hammarlunda i Revinge sn (1).

Fries (1835) beskrev att den var ”allestädes närvarande” i Vellinge, ”här och var” i Ahlstad och Ystad samt ”sällsynt” i Hammarlunda och Kvinnevad i Revinge sn (4). Areschoug (1881) beskrev den som sällsynt på sandiga ställen (Rörum, Gladsax, Kåseberga, Ystad, Vellinge, Ahlstad, Hammarlunda, Tågarp och Saxtorp) (5). Under mellankrigstiden (1920–1940) ska vittåtel ha odlats till foder och därefter förvildats till nya platser (6).

Vid Weimarcks inventering av den skånska floran under 1940–1960-talen fanns den på cirka 250 lokaler i Skåne och då flest i sydost (Simrishamn – Degeberga), men även i talrika områden vid Veberöd, Kullahalvön ner till Helsingborg, Bjärehalvön, Ystad – Sandhammaren, samt spridda förekomster i hela norra Skåne. Däremot hade den minskat i Vellinge – Svedala området (7).

Under inventeringen av Skånes flora 1989–2005 hade den minskat i hela landskapet och nästan försvunnit från norra Skånes inland Den fanns endast kvar i 80 rutor á 2,5 × 2,5 km (6). Rödlistningen av vittåtel har 2020 ändrats från Sårbar (VU) till Nära hotad (NT) (2).

Lunds Botaniska Förenings Floravårdsgrupp beslöt att återbesöka (mestadels 2020–2021) tidigare kända lokaler sedan 1989.

Redovisning – Resultat

Av 104 kända lokaler sedan 1989 återbesöktes 65 st 2020–2021 och 24 st 2006–2019 med återfynd i sammanlagt 45 (51%). Femton lokaler blev inte besökta. Åren 2020–2021 upptäcktes 15 nya lokaler.

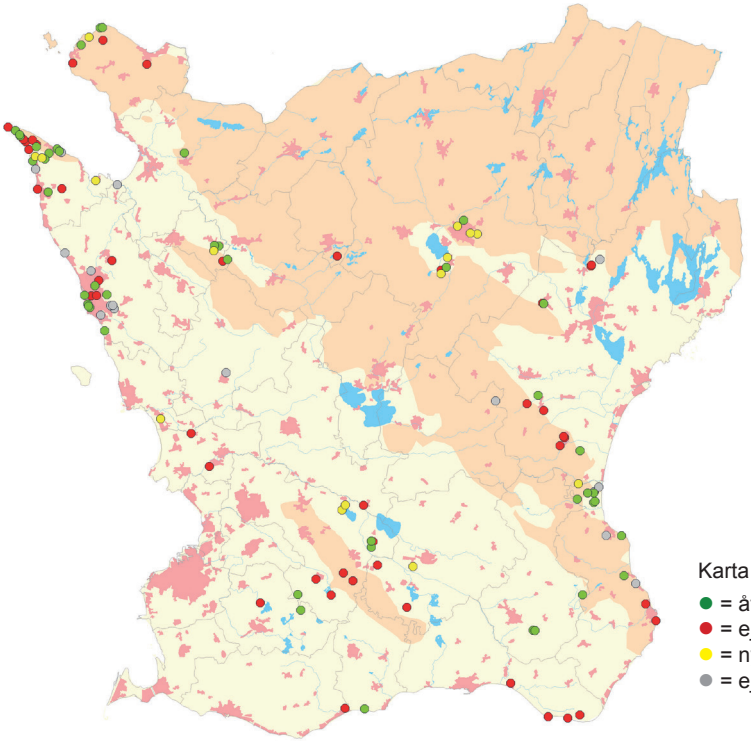
Av Skånes sedan 1989, nu 119 kända lokaler, finns den med säkerhet endast kvar på 60 st (50 %). Av de 15 lokaler som inte fick något besök var dock 6 st från åren 2006–2019, så förekomsten är förhoppningsvis något högre nu (utbredningskarta).

Orsaker till minskningen

Som förväntat är det ”igenväxning” som oftast anges som kommentar vid ej återfynd (cirka 2/3), men därutöver är det mänsklig aktivitet, såsom bebyggelse, asfaltering, stensättning, vägbygge och planteringar som anges som tro-

Figur 2. Vittåtel. Foto: Åke Svensson.

Karta 1. Vittåtel i Skåne efter 1989.
● = återfunnen 2006–2021
● = ej återfunnen 2006–2021
● = nya lokaler 2020–2021
● = ej besökta lokaler 2020–2021

Tabell. Vittåtel i Skåne efter 1989.

Lokaler besökta 2020–2021 n=65		Lokaler besökta 2006–2019 n=24*		Ej återbesök	Nya lokaler 2020–2021
Återfynd	Ej återfynd	Återfynd	Ej återfynd		
29	36	16	8	15**	15

*varav 18 st från 2011-2015, **varav 6 st från 2011-2019

lig orsak till försvinnandet. Igenväxningen beror troligen mest på avsaknad av hävd till följd av minskat kreatursbete. Med tanke på den historiska successiva nergången i sydvästra Skåne, kan man spekulera om kvävenedfallet, som ökat sedan 1960 talet men minskat något eller planat ut sedan 1990, över sydvästra Sverige (8) och speciellt den sydvästra delen av Skåne, kan ha bidragit till igenväxningen av de här magra markerna (9). Att försurning från svaveldioxidnedfall skulle ha betydelse är mindre troligt då pH i nederbörden ökat från cirka 4 år 1985 till 5,5 år 2020 (9).

Sammanfattning

Vittåteln, som hade sin största utbredning i Skåne under efterkrigstiden, har i senaste inventeringen åter förlorat cirka hälften av sina lokaler. Igenväxning och minskad hävd och djurhållning på växtens magra sandmarker försämrar möjligheter för detta annuella gräs att hävda sig, och som dessutom är på gränsen till sin nordliga utbredning i Europa. Mekanisk omrörning av dessa sandmarker och ökat kreatursbete kan möjligen hejda tillbakagången, där inte ständigt ökade mänskliga anspråk förhindrar växtens fortsatta existens.

Tack

Till Kjell-Arne Olsson för utbredningskarta och till alla floraväktare vars idoga arbete gjort denna rapport möjlig.

Referenser

1. Anderberg, A. & Anderberg, A.-L., 2017. *Den virtuella floran*. >http:// http://linnaeus.nrm.se/flora/<
2. Artdatabanken SLU. >https://artfakta.se/naturvard/taxon/aira-caryophyllea-16<
3. Hultén, E. & Fries, M. 1986. *Atlas of North European vascular plants. North of the Tropic of Cancer I–III*. Koeltz Scientific Books, Königstein im Taunus.
4. Fries, E. M. 1835. *Corpus Florarum Provincialium Sueciæ. I. Floram Scanicam*. Palmblad, Upsaliæ.
5. Areschoug, F. W. C. 1881. *Skånes flora. Andra uppl*. C. W. K. Gleerups förlag, Lund.
6. Tyler, T. m.fl. (red.). 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning*. Lund.
7. Weimarck, H. & Weimarck, G, 1985. *Atlas över Skånes flora*. Lund.
8. Svenska Miljöinstitutet. Trender i kvävenedfall över Sverige. >https://www.ivl.se/download/18.34244ba71728fcb3f3f838/1591704973288/B2119.pdf<
9. Svenska Miljöinstitutet. Försurning och övergödning i Skåne län. >http://dokument.xn--skneluftb0a.se/Rapporter/Krondroppsnatet/C535%20Krondroppsnatet%202020%20-%20Arsrapport%20for%20Skane%20lan.pdf<